

MÝTY O SOCIALISTICKÝCH ČASECH

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ

MÝTY O SOCIALISTICKÝCH ČASECH

Člověk v tísní
Jeden svět na školách

Obsah

Pár slov na úvod	5
Socialismus: od kolébky po hrob	7
Mýtus č. 1: Socialistická škola = kvalitní učitelé, vzdělání a ukáznění žáci	13
Mýtus č. 2: Nezaměstnanost není, práce dost pro všechny	21
Mýtus č. 3: Všechno bylo levnější	27
Mýtus č. 4: Žádní bezdomovci, každý měl kde bydlet	35
Mýtus č. 5: Levné rekreace pro všechny pracující	41
Mýtus č. 6: Vojna dělá z chlapců chlapy	47
Mýtus č. 7: Socialistickým hospodářstvím k čistému vzduchu	53
Mýtus č. 8: Špičková a každému dostupná zdravotní péče	59
Mýtus č. 9: Kádrování v zájmu nás všech	65
Mýtus č. 10: Sociálně spravedlivá společnost	71
Mýtus č. 11: Milujeme Karla Gotta	77
Mýtus č. 12: Sovětský svaz – náš osvoboditel, dobrodinec a ochránce	83

Mýtus č.

1

**SOCIALISTICKÁ ŠKOLA = KVALITNÍ UČITELÉ,
VZDĚLANÍ A UKÁZNĚNÍ ŽÁCI**

SOCIALISTICKÁ ŠKOLA = KVALITNÍ UČITELÉ, VZDĚLANÍ A UKÁZNĚNÍ ŽÁCI

Hodina povinné ruštiny. Ze zdi dohlíží soudruh prezident Gustáv Husák.
Učiliště podniku Pražská stavební obnova, Praha 1985.

Součástí života mnoha starších lidí je zatvřelá představa, že za „jejich časů“ bylo všechno lepší. Kdežto dnes? Nic nefunguje, mládež je zkažená, plytká, nevzdělaná, děti nemají před ničím úctu atd. Přesně z téhle vlastnosti se rodí i legendy a mýty o předlistopadové době. Dobře je to vidět v internetových diskusích – v jedné z nich se debatovalo o socialistické škole a třeba paní Jitka do ní napsala: „Podívejte se... dnes na naše školství. Učitel aby se bál jít do školy, že bude zastřelen nebo v lepším případě jen zmlácen svými žáky... Tak to je dneska to pravé? Je pravda, že jsme chodili 1. května do průvodu, ale před tímto svátkem se dbalo na to, aby bylo všude uklizeno a čisto. Dnes hrůza. Naše republika je jedno velké smetiště a hnojiště.“ Čili ze zveličených hrůz – učitelé jsou, jak víme, vraždění současnými českými školáky obden a z pohoršení nad nepořádkem ve veřejném prostoru vzniká legenda: Tenkrát bylo všude čisto (nebylo) a děti byly slušnější (ale třeba to bylo jinak, třeba byly ustrašenější...). Další příklad je obdobný. Pan J. T. soudí: „Dnes je to tak, že sprostý, drzý a úplně blbý žák má vždy pravdu a jeho rodiče jsou schopni pro zneprůjemnění práce učitelům udělat cokoli. Vzpomínám rád a s respektem na spoustu učitelů, kteří nás učili lásce k rodnému jazyku, vlasti a hlavně ke vzájemné úctě... Učitel byl vždy autorita a je úplně jedno, jestli se říkalo ‚soudruhu‘ nebo teď ‚pane‘... Není proto dobré si dělat legraci z těch dob, byly to krásné doby, alespoň pro mne!“ Opět je údajná současná tristní situace postavena do kontrastu s idylickou vzpomínkou. Pan J. T. nepřemýšlí nad tím, že dřív měl rodič mnohem menší šanci ovlivnit, jak se ve škole bude zacházet s jeho dítětem, zato jistojistě ví, že dnes jsou rodiče ochotni komplikovat život učitelům, jak to jen jde. Zřejmě měl štěstí na pedagogy, ale už nechce přemýšlet nad tím, že jiní je neměli. A do kontrastu s dnešní bídou staví údajnou socialistickou krásu. Pan J. H. zase píše: „Když jsem začal chodit do první třídy, tak kromě aktovky, přezutí a penálu jsme... dostali vše zdarma, nejen v první třídě, ale ve všech ročnících... Mohl bych psát o hodně věcech té doby. Pamětníci to vědí a ti mladí už to nechtějí vědět, protože dnešní doba jim vtluče do hlavy jen to, co se jí hodí.“ Paměť zde zachovává jen to pěkné (všechno „zadarmo“), cokoli špatného naopak až podezřele abscentuje. Následující text se nikomu nic vtluče do hlavy nepokouší. Jen vidí předlistopadové školství kriticky.

Dobrý den, soudružko učitelko

Na „soudružky učitelky“ se dnes často vzpomíná s úctou, ale ještě častěji asi s humorem. Typická „souška“ z vyprávění po dvaceti letech je takové zvláštní stvoření. Na hlavě má půlmetrovou trvalou nebo ruský cop, má chlupaté ruce i nohy, silnější postavu, chodí nemožně oblečená. Správná soudružka, zdá se, často křičela, až hysterčila, dělala jí problémy pochopit i sebestomnější vtip a její specializací byla zpravidla kombinace „ruský jazyk – český jazyk“ nebo „občanská nauka – tělocvik“. Nebo to naopak byla lehce potrhlá, jinak sympatická a spravedlivá žena, podobně jako v kreslených pohádkách o Machovi a Šebestové.

Ve skutečnosti ale základní nebo střední škola před pětadvaceti či více lety moc humornou institucí nebyla a soudružky učitelky – i soudruzi učitelé, o kterých se tolik nemluví – mohli svým žákům pekelně zkomplikovat život. A vůbec přitom nemuseli vypadat jako karikatura. Na socialistických vzdělávacích zařízeních si komunisté zvláště zakládali, škola byla první instituce, kde se měl dětem po předškolní přípravce natvrdo vštípit ten správný světonázor (viz učitelský slib, citovaný v první kapitole). Právě ve škole bylo třeba dítě nebo mladého člověka zpracovat, uplácat z něj oddaného, věrného nebo alespoň tichého soudruha. Tam se mu také začínaly tvořit kádrové materiály, které se s ním táhly celý život.

Miluj svou socialistickou vlast

V jednom dobovém zápise o školním roce 1983/1984 na nejmenované základce se dočítáme: „Děti vystupovaly na oslavě VŘSR, 25. února, MDŽ maminkám zpřijemnilly krásným programem a dárkem – papírovým kuchařem se zápisníčkem. Také všem učitelům popřály naše děti v březnu krásným programem. Dobrá spolupráce byla se SPOZ (Sbor pro občanské záležitosti), děti vystoupily na besedě s důchodci a na vítání občánků. 1. květen děti oslavily se svými rodiči v prvomájovém průvodu v Hrušovanech nad Jev. Ke dni osvobození opět děti vystoupily v rozhlase a starší děti přednesly básně a písně u památníku v parku. Společně se zúčastnily lampiónového průvodu....“ Je na tom pěkně vidět, jak se politická propaganda přimíchávala do zábavy a dobrých skutků, jak dobře to měl rudý dozor promyšlené.

Ideologické výchově bylo podřízeno téměř vše a od počátku. Režisér a scénárista Jaroslav Pauer na svém internetovém blogu vzpomíná, jak šel 1. září 1987 poprvé do školy, kam se mu nejdřív nechtělo, a pak, napoprvé, zalíbilo. Jenže „prvních několik dnů a týdnů mne z toho dokonale vyvedlo a já se rychle vrátil ke svému původnímu zápornému pohledu na věc. Školu hrou jsem si představoval jinak. Unifikovanost byla všude. I při výtvarné výchově, která normálně umožňuje projevit individualitu a kreativitu, jsme podle jednotné šablony vystřihovali siluetu Aurory z barevného papíru. Jediným vkladem žáka tak byl pouze výběr barvy papíru. Když pak soudružka učitelka odjela do lázní a nahradila ji jistá kovaná soudružka učitelka důchodkyně, museli jsme ráno před vyučováním hromadně skandovat „Nechceme válku, my chceme mír.“

Pan Pauer měl štěstí, komunismus padl krátce poté, co se z něj stal třeták. V pozdějších ročnících byly totiž všechny předměty z tzv. humanitní větve (dějepis, zeměpis, občanská nauka, literatura, výuka jazyků, nejen ruštiny) komunistickou demagogií přímo nasáklé. Stačí se podívat do jakékoliv staré učebnice. Tak například o únoru 1948, kdy se Komunistická strana Československa (KSČ) dostala pod hrozbou násilí definitivně k moci, načež stovky lidí povraždila a tisíce jich v inscenovaných procesech zbavila svobody, se v učebnici pro střední školy Československé dějiny (1939–1948) z roku 1974 píše: „Proti zoufalému boji buržoazní reakce zastavit revoluci a obnovit třídní panství buržoazie postavila KSČ naopak požadavek dalšího prohloubení revoluce. Začala prosazovat likvidaci soukromého velkoobchodu, znárodnění zahraničního obchodu, pozemkovou reformu nad 50 ha, znárodnění podniků nad 50 zaměstnanců a snažila se získat pro tyto požadavky podporu u co nejširších vrstev. Do rozhodující etapy boje o moc před volbami, které se měly konat v r. 1948, vstupovala KSČ již jako mluvčí zájmů širokých lidových mas, které plně získala pro svou politiku.“

Falšovat dějiny komunisté uměli, ale švindlovat a vymýšlet si třeba v matematice, fyzice či chemii pochopitelně až tak moc nemohli. Zde se tedy soudruzi učitelé a soudružky učitelky omezili pouze na to, že zdůraznili zásluhy nějakého sovětského vědce. Výuka těchto předmětů tak sice byla téměř prosta ideologického hávu, ale o to víc sloužila jako bič na žáky, kterým předměty nešly. Byl na ni zkrátka kladen obrovský důraz. Komunistický režim potřeboval především technicky vzdělané lidi do průmyslu, stavebnictví a zemědělství. Koho bavila literatura, hudba, historie atd., byl vlastně předem tak trochu podezřelý a neužitečný, přinejmenším od chvíle, kdy začal samostatně myslet. Jistěže, jako ve všech oborech, se někteří učitelé snažili vést své žáky ve víceméně svobodném duchu, jistěže byli ředitelé, kteří drželi ochrannou ruku nad schopnými pedagogy. Jenže nás v tomto textu nezajímají nečetné výjimky, nýbrž průměr.

Pionýři, malované děti

Ideologická „nalejvárna“ se nekonala jen při školní výuce. Při školách existovaly od roku 1948 pionýrské organizace, kam se děti hlásily už ve druhé třídě (pro ty mladší tu byl předstupeň Pionýra – Jiskřičky). Při různých slavnostních příležitostech, a že jich bylo, museli pionýři nosit modré košile a rudé šátky, o nichž napsalo několik režimních poetů oslavné básně, proměnili ho ve skutečný fetiš. Pionýr, jak stálo ve stanovách této organizace, musel být „oddaný své socialistické vlasti a Komunistické straně Československa. Pionýr je přítelem Sovětského svazu a obhájcem pokroku a míru na celém světě. Pionýr ctí hrdinství práce a boje.“ Dále pak také „pionýr svým jednáním, učením a prací prospívá socialistické vlasti a je hrdý na svoji pionýrskou organizaci.“

Pionýrský pozdrav byl poněkud dlouhý a z úst desetiletých dětí zněl skoro zlověstně: „K budování a obraně socialistické vlasti buď připraven. Vždy připraven!“ Jak nevzpomenout, že v 50. letech byl hlavním vzorem každého pionýra sovětský chlapec Pavlík Morozov, který udal režimu vlastní rodiče... Spousta dětí pochopitelně do Pionýra vstupovala ze zcela neideologických důvodů – třeba proto, že chtěly být s kamarády nebo že pionýři si chodili hrát do parku, do lesa, do tělocvičny. Děti může totalitní stát zneužívat poměrně snadno, zvlášť když se jim rodiče bojí příliš otevřeně vysvětlovat, že to, co jim nakukaly učitelky nebo jejich vedoucí, jsou naprosté nesmysly.

Do přírody se také chodilo na branná cvičení, což byla, jak pamětníci vědí, další zvrhlost socialistického školství. Soudružka učitelka dětem vysvětlila, že „západní imperialisté se chystají zaútočit na naši milovanou vlast a my musíme být připraveni“. Děti pak v pláštěnkách, rouškách a s igelitovými pytlíky na ruku a nohu běhaly po lese a snažily se tak nacvičit, jak se chránit před jadernými a chemickými zbraněmi. Na branném cvičení též soutěžily v hodu granátem (naštěstí gumovým). Český básník Miloš Doležal vzpomíná, že právě na branném cvičení si někdy kolem roku 1985 vykoledoval spolu s kamarádem dvojku z chování. Hráli si totiž na to, že jsou američtí vojáci, které viděli v jakémsi filmu. S branným cvičením souvisela i další věc: Každý půlrok přišla učitelka se zvláštními plastovými kleštěmi a měřila dětem obličej od kořene nosu po bradu za účelem

výroby či vybrání dobře padnoucích plynových masek. Ty se pravidelně čistily a zkoušely, pohled na školáky s touto gumovou obludností na hlavě byl velmi povzbudivý. Soustavné deptání dětí vykreslováním akutně hrozících válečných hrůz se posilovalo i při návštěvách biografů, kde sledovaly realistické sovětské válečné filmy (v Praze v osmdesátých letech v tomto ohledu proslul naturalistický snímek „Jdi a dívej se“, při němž zejména dívky zvracely a musely být odváděny z kina).

Samozřejmě, i škola se za socialismu vyvíjela – od padesátých let, kdy byly děti živnostníků, statkářů a nekomunistické inteligence paušálně šikanovány, přes léta šedesátá a především sedmdesátá, kdy každý, kdo si chtěl podat přihlášku na nějakou lepší střední školu, na gymnázium či na vysokou, musel mít kromě úspěšných přijímaček i doporučení od Svazu socialistické mládeže nebo od pionýrské organizace, až po léta osmdesátá, kdy tyto věci sice úplně nevymizely, ale byly občas i samotným pedagogickým sborem drženy v jakýchsi snesitelných mantinelech. Ještě na začátku osmdesátých let se ovšem držel kupříkladu celodenní smutek za zemřelého sovětského vůdce Leonida Brežněva (tedy muže, který nařídil okupaci Československa v roce 1968) a postupně pak za další vůdce (Andropova, Černěnka). Ještě v polovině osmdesátých let chodily děti vítat komunistické papaláše z domova i z ciziny a na některých školách nesměly nosit trička s cizojazyčným nápisem, o dlouhých vlasech nemluvě. Ještě na konci osmdesátých let se leckde kladl zásadní důraz na kádrové materiály.

Zajímavé je, že ideologickou masáž mnohé učitelky vůbec nevnímaly jako cosi špatného, že jim snad ani nedocházelo, co dělají, nebo si to prostě odmítly vůbec připustit. V knize rozhovorů *Obyčejní lidé...?!* kupříkladu učitelka ZŠ vzpomíná: „...tak čtrnáct dní před Prvním májem jsme vyráběli transparenty, různá mávátka, každý žák si vyráběl svoje a řekla bych, že to bylo docela hezké. Bylo to takové připomenutí nějakého slavnostního dne, což dneska už vůbec není...“ Soudružka učitelka pokračuje líčením, co v hodinách výtvarné výchovy s dětmi kreslila a vyráběla: „No, protože to bylo dáno osnovami, tak někdy jsme malovali ohňostroj a někdy Auroru. Co jiného k tomu 7. listopadu (VŘSR – pozn. aut).“ Otázka: Takže jste to nezkoušela nějak obcházet nebo depolitizovat? – „Ani ne. Ani ne, protože zase jsem to využila na nástěnku, tam to prostě bylo vystavené. Ale řekla bych, že děti to docela bavilo. Kreslily nějakou loď, a že tam pak napsaly Aurora....“

Teror školní jídelny

Dalším druhem „teroru“, který dopadal na socialistické děti, byly školní jídelny. Nepoživatelná UHO (univerzální hnědá omáčka) byla na jídelníčku několikrát týdně, maso bylo tuhé a samá šlachy. To, s čím je možné se i dnes občas setkat, bylo dříve naprosto běžné. Když některé dítě nechtělo oběd dojíst, stoupla si učitelka či vychovatelka nad jeho stůl a čekala, až do sebe tu věc na talíři pod vidinou trestu nedobrovolně naláduje. Nedožívání, tj. plýtvání socialistickým hovězím, kuřetem, škušánky či šiškami, se neschvalovalo: „Děti v kapitalistických zemích (...v zemích třetího světa) hladoví a ty se ofrňuješ nad tak dobrým masem?!“ – křičela nejedna soudružka na žáčka.

Celkem běžné byly za socialismu i fyzické tresty za nejružnější drobná provinění, jako třeba když si žák zapomněl přezůvky, případně se s někým popral – nešlo o nějaké brutální bití, spíš o série drobných ponižování, jako bylo pohlavkování a tahání za vlasy nebo za uši.

Pokračovat by se dalo ještě poměrně dlouho, třeba tím, že hyperaktivní, nebo dokonce postižené dítě nedostalo žádnou odpovídající péči, nýbrž automaticky jako „problémové“ směřovalo do zvláštní školy. Nebo širokou formulací otázky, zda si vůbec předlistopadoví pedagogové uvědomují, kolik bludů a nesmyslů do svých žáků zaseli a jakou dnes mají odpovědnost za jisté problematické národní rysy, převládajícím ateismem počínaje a xenofobií vůči sousedům konče. Anebo jinou otázkou pro psychology, zda údajná předlistopadová větší vychovanost dětí a mládeže nebyla ve skutečnosti ustrašenost nešťastných bytostí, které nikdo neučil chovat se svobodně a sebejistě.

P. S.: Drobné vysvětlení pro ty nejmladší a úplně nedotčené komunistickou ideologií a mytologií. Slovo „Aurora“, které se v téhle kapitole občas objevuje, je jméno ruského křižníku. Před rokem 1989 byste se ve škole už někdy v první nebo druhé třídě dozvěděli, že výstřelem z Aurory začala v roce 1917 Velká říjnová socialistická revoluce.

2

Mýtus č.

**NEZAMĚSTNANOST NENÍ,
PRÁCE DOST PRO VŠECHNY**

NEZAMĚŠTNANOST NENÍ, PRÁCE DOST PRO VŠECHNY

U nás vládne dělnická třída.
Dílny dopravního podniku, Rustonka, Praha 1981.

První máj se už přes sto let po celém světě slaví jako Svátek práce. U nás jej však dokonale zprofanoval komunistický režim, který se světu i sám sobě prezentoval jako systém, kde vládnu pracující. Skutečnost však byla podstatně jiná a historii komunismu občas provázely i dělnické vzpoury. Takzvaný svátek práce tvořil vždy vrchol komunistického kultického kalendáře. Ve všech zemích sovětského impéria se toho dne povinně mohutně slavilo. Všichni obyvatelé měli v průvodu s transparenty a mávátky manifestovat svou oddanost vládnoucí straně a její ideologii. V metropolích byly průvody pochopitelně největší, ale ve všech krajských i okresních městech (dokonce i v obcích) se konala místní představení dle centrálního vzoru. Absolutní střed komunistického vesmíru se nacházel na Rudém náměstí v Moskvě – tamní prvomájový marš přenášely televizní stanice satelitních zemí v přímém přenosu. U nás pak následoval přenos průvodu z Prahy a až do večera běžely reportáže z jiných velkých měst v Československu i v dalších, tzv. „bratrských“ státech.

Srp, kladivo a pracovní povinnost

Poučce, že komunistický režim je vládou dělníků, rolníků a pracujících inteligence, odpovídala i „komunistická svastika“ v podobě překříženého srpů a kladiva. V Německé demokratické republice nezapomněli režimní heraldici ani na inteligenci, takže NDR byla asi jediným státem na světě, který měl ve znaku kružítko... Vzdělávací systém, komunisty prokádrované a indoktrinované školství, byl nicméně nastaven tak, aby skutečné nezávislé vzdělání znemožňoval nebo alespoň co nejvíc komplikoval – sto procentně to platilo ve společenských vědách, méně v technických oborech nebo třeba v medicíně. A pokud chtěl nějaký skutečně humanitně vzdělaný inteligent doopravdy svobodně pracovat, musel se nutně dostat do konfliktu s režimem a jeho ideologickými nesmysly a zpravidla rychle skončil v jiné profesi, v krajním případě jako nekvalifikovaný dělník. Kdyby do práce odmítl nastoupit, čekalo by ho vězení za příživu, neboť práce byla v socialismu povinná. Pracovní povinnost, to je samo o sobě vyjádřením mýtu, že před rokem 1989 bylo práce pro všechny dost.

Ačkoli se na to už málo vzpomíná, mj. kvůli všeobecné povinnosti mít zaměstnání, se Československo stalo jakýmsi obrovským pomyslným táborem nucených prací. Nesmyslná pracovní povinnost měla pochopitelně důsledky. Podniky i obchody plátily tisíce zbytečných lidí, kteří v zaměstnáních často jen utloukali čas, předstírali činnost nebo se věnovali soukromým záležitostem. Jak píše v knize Komunistické právo v Československu Barbara Havelková (studie Pracovní právo), osobní svoboda rozhodování, zda pracovat a kde, byla v socialistických časech minimální. V zákoníku práce stálo, že „práce ve prospěch společnosti a podle jejích potřeb je (...) přední povinností a současně předním právem i věcí cti každého občana.“ Práce byla opředena sítí adminis-

trativních povinností a správních i trestních sankcí. Například podle vládního nařízení z roku 1970 byl člověk, který nestudoval nebo nebyl zaměstnán, povinen hlásit se o práci na obvodním národním výboru. Pokud tak neučinil, považovalo se to za přestupek. Soustavné vyhýbání se práci (tj. práci, kterou nadiktoval stát) pak bylo trestným činem příživnictví. Barbara Havelková dodává: „Pracující se tak nemohli svobodně rozhodovat, v jakém povolání, v jakém podniku a na jaké pozici budou pracovat. Práce jednou stanovená navíc mohla být bez jejich souhlasu změněna... Kvalita plnění pracovních povinností pak nebyla jen věcí zaměstnávající organizace, ale státního zájmu.“ Nesvobodní byli všichni, nejen klasičtí zaměstnanci, ale dokonce i umělci. Ti sice, pokud absolvovali příslušnou vysokou školu, nemuseli chodit denně do zaměstnání, ale pokud chtěli oficiálně prodávat svá díla, museli být členy příslušného svazu a jejich práce procházela příslušným schvalovacím systémem, který rozhodoval o jejich „kvalitách“.

Rolníkům režim hned na počátku ukradl půdu a nahnal je do družstev a státních statků. A dělníci? Těm zbyla jen dřina a hromada povinností. Sice se jim i v ČSSR žilo líp než třeba na počátku dvacátého století, ale vtip byl v tom, že sociální práva a finanční možnosti dělnictva se v západní Evropě rozvíjely mnohem rychleji. Ve srovnání s dělníkem v západním Německu měl ten český mizivou perspektivu a taky pramalou šanci na profesní růst. Vyšší plat než ostatní získával v podstatě jen tehdy, pokud pracoval v dolech, poněvadž horníci byli výjimečně oceňováni. Anebo pokud dlouhodobě překračoval „pracovní normu“, aby tak demonstroval snahu přispět k rozvoji socialistické vlasti. Pokud se někteří z dělníků dali ke komunistům, mohli skončit jako mistři či v kanceláři jakožto řídící pracovníci, ti největší kariériste se pak mohli pomocí oddané služby režimu propracovat až na měkké sedadlo limuzíny určené řídícím kádrům. Ostatní měli smůlu, i proto, že oficiálně existující odborová organizace, nazvaná Revoluční odborové hnutí (ROH), představovala pouze převodovou páku režimu, nástroj ovládání dělníků i všech ostatních zaměstnanců.

Soudruh Mika, to je štika!

Ale vraťme se ještě ke komunistické propagandě a k počátkům bolševického režimu v Československu. Dělník byl tehdy oslavován jako nový člověk, který strhal okovy kapitalismu a nyní těžce, ale radostně pod vedením moudré strany buduje nový svět. A budování nového světa je bitvou, v níž je nutno podávat nadlidské hrdinské výkony. Jedním z hlavních hrdinů rádoby uměleckých děl socialistického realismu je proto úderník (či údernice) lámající rekordy. Tak jako v básni Ilji Barta „Údernická směna“ ze sbírky *V zákopech míru* z roku 1952: *Připravena / už je směna / jako vojsko k útoku: / bagry–děla / zacílena / skrývkám rovnou do boku. / Ranní motiv / lokomotiv: / chlapci, to dnes bude den! / Fedrák Zdeněk / ze Želenek / už je předem rozpálen. / Na rypadle / Pepík Adler, / na výhybce Irena. / Na vteřinku / začnem, synku, / – a už houká siréna! // Soudruh Mika, / to je štika / – pevnou rukou / bolševika / velí šiku úderníků. / Je to bitva / jako břitva – / práci nikdo nelehčtá. / Dnešek zlomí / všechny normy, / výše letí procenta. // Kde se zdvihla / v nás ta síla? / Údernická směno, vpřed! / Rytmus práce / zaburácel, / brány zítřku / otevřel.*

Tak viděla dělníky dobová propagandistická poezie. Realita však byla pochopitelně jiná. Vlastimila Třešňáka bychom za představitele socialistického realismu označit rozhodně nemohli, ale málokdo jiný dovedl chmurnou realitu socialismu vystihnout tak dobře jako on ve svých písních ze šedesátých a sedmdesátých let. V jedné z nich zpívá:

Smutný, šťastný
každé ráno ten dělník vypadá
beznadějně prázdný
se večer zpátky domů vrací

Píchačky cinknou
A on vyjde ze dveří
tisíce takových
večer fabriky zvrací
tramvají domů
s jedinou myšlenkou
na teplou večerí
a ráno znovu, znovu, znovu, znovu...

Bezútesný život, kdy dělníka namísto kapitalisty vykořisťoval stát, jemuž dle lživé ideologie sám vládl a vůči němuž se nemohl ozvat, protože odborová organizace byla, na rozdíl od kapitalismu, též v rukou státu, vedl spíše k frustraci než k radostnému lámání pracovních rekordů. Docela trefně se o pracujících v sovětském bloku vyjádřil spolkový ministr Theodor Blank už v roce 1962: „Kdo si nemůže svobodně vybrat své povolání, kdo žije pod permanentním dohledem státních či polostátních orgánů a i na pracovišti se musí obávat udavačství a donašečství, komu hrozí snížení mzdy či výpověď jen proto, že si dovolil říci vlastní názor, kdo nemůže ovlivnit okolnosti svého pracovního života prostřednictvím účasti na rozhodování, tomu je odebrána svoboda a ten je vyloučen z vymožeností skutečné (...) sociální politiky.“

Nespokojenost občas vyvolala i dělnickou vzpouru, což bylo v režimu, který se oficiálně vydával za dělnický, obzvláště pikantní. Ale velké dělnické revolty zůstaly omezeny víceméně pouze na Polsko, kde nakonec, v roce 1980, vzniklo hnutí Solidarita, nezávislý a skutečnými dělníky založený odborový svaz, který notně přispěl k pádu komunismu. Solidarita byla úspěšná i díky tomu, že se s nespokojenými dělníky spojila skutečně pracující inteligence, tedy disidenti, kteří jim pomohli sestavit program a stanovit úspěšnou taktiku boje s režimem.

Dělnický režim, který se bál dělníků

U nás k žádným velkým dělnickým bouřím za komunismu nedošlo, snad jen s výjimkou roku 1953 a protestů proti měnové reformě. Bylo to dáno i tím, že československá ekonomika patřila v době

převzetí moci komunisty k vyspělejší a rozvinutější než ekonomiky většiny ostatních komunistických států. Režim si tak mohl zajišťovat více klidu i díky relativnímu ekonomickému blahobytu (rozuměj v rámci sovětského bloku, tj. ve srovnání se sovětskou či třeba rumunskou chudobou), kterého se zdejšímu obyvatelstvu dostávalo. Někdejší komunistický premiér Lubomír Štrougal, poučen vývojem v Polsku, vypracoval takzvanou „Štrougalovu doktrínu“, která zněla velmi stručně: „Hlavně aby se nenaštvali dělníci.“

Československý režim se proto snažil zajistit dělníkům i ostatním profesím alespoň jakous takous životní úroveň, takovou, aby měli stále co ztratit, a báli se tudíž nahlas ozvat. Svědčí to o tom, že se dělnický režim dělníků vlastně bál. Až do osmdesátých let mu zmíněná strategie vycházela, pak už ale pohár (či spíše půllitr) trpělivosti přetekl. Jeden ze zlomových okamžiků sametové revoluce nastal, když obávaný šéf pražských komunistů Miroslav Štěpán přijel v revolučních dnech roku 1989 promluvit k zaměstnancům továrny ČKD. Ti ho však nemilosrdně vypískali a následně se, spolu s ostatními dělníky i zaměstnanci jiných oborů, připojili ke generální stávce. Oproti Polsku jsme tehdy měli skoro deset let zpoždění, ale jak praví známé rčení, lépe pozdě než nikdy.

Přestože byl komunistický režim oficiálně vládou pracujících, přestože nutil lidi, aby se organizovali do Brigád socialistické práce, přestože rozdával Řády práce a podobné metály, přestože se považoval za vyspělejší a vědečtější formu organizování lidské společnosti i ekonomiky, za kapitalismem rok od roku více a více zaostával.

Publikace vychází v rámci projektu Příběhy bezpráví společnosti Člověk v tísní, který prostřednictvím filmových projekcí, následných diskusí s pamětníky, historiky či filmaři, vydáváním publikací, pořádáním výstav a přípravou metodických materiálů pro výuku přibližuje žákům a studentům českých škol naši moderní historii, zejména pak komunistické období československých dějin.

Ředitel projektu: Karel Strachota

Autoři textů: Adam Drda (kap. 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12), Josef Mlejnek jr. (kap. 3, 5), Stanislav Škoda (kap. 2, 4, 6, 13)

Redakce textů: Adam Drda, Kateřina Saparová

Autoři fotografií: Karel Cudlín (kap. 2, 3, 6, 7, 9, 10), Luboš Kotek (kap. 4, 5, 8, 11, 13), Jan Pohribný (kap. 12)

Redakce fotografií: Halka Kuščynská

Na přípravě publikace se dále podíleli: Tereza Kadlecová, Petr Placák, Linda Šilingerová,
Barbora Skřivánková, Ludmila Součková

Jazyková úprava: Dagmar Mertová

Grafická úprava a sazba: >o< Mowshe

Tisk: Tiskárna POLYGRAF, s. r. o.

Rok vydání: 2010

© Člověk v tísní, o. p. s.

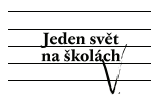
Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-86961-98-9

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

Člověk v tísní, o. p. s., Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

skoly@jedensvet.cz, www.jedensvetnaskolach.cz

GR pro vzdělávání a kulturu
Program „Evropa pro občany“

Trust for Civil Society
in Central and Eastern Europe

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah sdělení odpovídá výlučně autor. Sdělení nereprezentují názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jeho obsahem.

